

УДК 37+008 (477.84)

Ж. Ю. ДАЮК

МУЗИЧНЕ ЖИТТЯ КРЕМЕНЕЦЬКОГО ЛІЦЕЮ 1805–1832 РОКІВ

У статті проаналізовано зміст та форми взаємовпливу викладачів та вихованців Кременецького ліцею з навколишнім соціокультурним середовищем. Відзначено культурно-просвітницьку місію вихованців ліцею у поширенні музичної освіти у Кременці та всьому волинському регіоні (XIX – поч. XX ст.)

Ключові слова: освіта, культура, ліцей, викладач, дослідник, музичне виховання.

Ж. Ю. ДАЮК

МУЗЫКАЛЬНАЯ ЖИЗНЬ КРЕМЕНЕЦКОГО ЛИЦЕЯ 1805–1832 ГОДОВ

В статье проанализировано содержание и формы взаимного влияния культурно-просветительской деятельности преподавателей и воспитанников Кременецкого лицея и окружающего социокультурного пространства. Отмечена культурно-просветительская миссия воспитанников лицея в распространении музыкального образования в Кременце и всем волинском регионе (XIX – нач. XX в.)

Ключевые слова: образование, культура, лицей, преподаватель, исследователь, музыка.

Z.Y. DAYUK

MUSICAL LIFE OF THE KREMENETS LYCEUM 1805–1832

The article analyzes the content and forms of the mutual influence of cultural educational teachers and pupils work in Kremenets Lyceum and sociocultural environment. The cultural educational mission of pupils staff to spread musical education in Kremenets and all the Volyn region in the XIX and the beginning of the XX centuries is pointed out.

Key words: education, culture, lyceum, professor, inquirer, personality, independence, music.

На сучасному етапі стрімкої глобалізації суспільства і розвитку надсучасних технологій особливо гостро відчувається потреба в підвищенні ролі гуманітарної освіти, її спрямуванні на самореалізацію і розкриття духовного потенціалу людини. Для впевненого вирішення творчих завдань нагальнонеобхідним є використання творчих здобутків митців минулого, які є надбанням загальнолюдської культури.

Окремі аспекти проблеми змісту музичного навчання та духовно-естетичного виховання гімназистів розглядають у своїх працях Н. Бовсунівська, А. Лопухівська, Н. Сейко, В. Павленко, О. Борейко, Н. Оболончик, С. Коляденко, Е. Kula, L. Calior, K. Piwonski. Культурно-просвітницьку діяльність викладачів та вихованців Кременецького ліцею висвітлено в наукових працях М. Данілевичової, Е. Дановської, М. Владимирського-Буданова, Є. Колесник, Ф. Кудринського, В. Мозгової, С. Чуйка, І. Ярмошика.

Мета статті – проаналізувати розвиток музичної освіти в Кременецькому ліцеї (1805–1832 рр.), виявити головні показники взаємозв'язку музичної освіти та культурно-просвітницького життя міста.

Широка просвітницька діяльність високоосвічених викладачів-музикантів Кременецького ліцею сприяла не лише підвищенню загальної культури молодих людей, формуванню естетичних смаків, умінню танцювати, співати, грати на інструменті, тобто

відповідати запитам дворянського побуту, але й розвитку здібностей обдарованих дітей, удосконаленню їхньої музичної освіти і техніки, а також підготовці вчителів музики для шкіл.

У Волинському навчальному закладі формувалися основні засади системи музичної освіти, які отримали теоретичне обґрунтування в спеціальній музичній літературі в наступні десятиліття.

Концертне життя гімназії у I період (1805–1813 рр.), як видно зі спогадів сучасника тих подій, у минулому гімназиста Я. Козерацького [4], було доволі активним, але ще не вирувало так, як після 1813 р. Загалом це були виступи викладачів і учнів, однак на пристойному академічному рівні. Звісно, вони були справжніми «спалахами» у культурно-мистецькому житті міста. Культурно-просвітницька діяльність, яка передбачала естетичний розвиток та музичне виховання учнів, повинна була враховувати також вплив середовища – домашнього, соціального – і спрямовувати його в русло розвитку потреб і можливостей особистості, яке задеклароване було у духовно-просвітницькій концепції Тадеуша Чацького.

Тогочасне домашнє музичне середовище було досить неоднозначним явищем, яке складалося і з високопрофесійного, і з дилетантського виконавства, навчання під керівництвом іноземних або вітчизняних педагогів-музикантів. Досвід слухання і сприймання музики, сформованість практичних музичних умінь в учнів був різним: від елементарних знань і умінь до володіння інструментом, засвоєння певних музичних знань та наявності інтересів та бажань до занять музикою і співом.

Відвідування богослужінь у костьолі теж сприяли з ранніх років залученню до музичного мистецтва. Для учнів гімназії будній день починався зі служби в костьолі о 7-й годині. Кароль Вітте у своїх спогадах писав: «Костьол був наповнений учнями, хоч і був дуже великий. Учні ставали в місцях, які були призначені окремо для кожного класу і курсу, і слухали службу... Тут було кілька благочестивих (зараз їх називають православними), що молилися по-своєму і так само по-своєму прощалися, а до своєї церкви не заглядали. Вони казали, що ніде так добре не можна помолитися, як у цьому молодому товаристві. Ніде так добре не послухати промов, як у костьолі ліцею. Нічий слова так не йдуть до серця, до душі, як промови ксьондза ліцею Прокопа» [6, с. 245–253]. У неділю і святкові дні відбувалася урочиста служба. У ній співали учні, які вивчали співи. Ліцеїсти слухали в костьолі музику, яку можна було порівняти зі справжнім концертом. Музичне виховання у Волинській гімназії, а пізніше ліцеї, спиралося на досвід домашнього розвитку та виховання дітей, удосконалювало домашню освіту і сприяло розвитку практичних музичних умінь. Це, в свою чергу, мало вплив на домашнє середовище, на інших членів родини, і, зокрема, сприяло підвищенню музичної культури і дорослих, і дітей.

Культурне життя міста мало значний вплив на формування музичного інтересу вихованців Кременецької гімназії та ліцею.

Т. Чацький заохочував відомих громадян Польщі оселятися у Кременці й організувати публічні заходи для цього товариства, у яких брали участь вихованці гімназії. Найвідоміші сім'ї з Волині, Поділля – Тарновські, Сапеги, Потоцькі, Четвертинські, Любомирські, Плятери, Яблоновські, Ожаровські, Сангушки (за походженням) та Собанські, Гадомські, Орловські, Понятовські, Свейковські, Малиновські (за достатком) мешкали у Кременці й тісно були пов'язані з кременецькою школою, у якій навчалися їхні діти. З радістю вони дивилися на цю енергійну молодь, що навчалася під пильним оком, щоб стати зразковими громадянами країни.

Т. Чацький хотів, щоб учні не лише студіювали науки, а щоб виростали людьми світськими. Для цього була призначена зала, де у вільний час проводилися різні заходи, на яких зобов'язані були бувати не лише багатші учні, але й бідніші. Оскільки в Кременці бували найвідоміші родини з України, Поділля, Волині, то ці заходи мали ознаки вищого товариства і молодь брала в них участь. Очевидно, що засновник школи був людиною не лише вченою, але й світською, магнатом, який хотів, щоб і молодь отримувала відповідні знання.

Прийоми, бали у приватних будинках, карнавали обов'язково включали слухання музики, яку виконували члени родини, а часто запрошені артисти, а також танці. Ліцеїсти із задоволенням виконували польку, краков'як, мазурку, вальс. Деякі викладачі, що були присутні на таких вечірках, брали участь у танцях, а деякі – ні. «Професори навіть наймолодші, не танцювали. Брат Адама Олександр Міцкевич відзначався таким виглядом, хоч йому було 25 років, що ніхто на осмілювався йому запропонувати мазурку чи вальс. Трохи старшим був

Ю. Коженювський, однак теж не танцював. Лише Ульдінський, хоч був старий і лисий, не дуже про це переживав і завзято танцював, не турбуючись про свою репутацію» [4, с. 21].

Петро Шланцовський, батько якого Францішек танцював у стилі гротеско за часів короля Станіслава-Августа, був учителем танців, навчав учнів гімназії, щоб вони впевнено почували себе у товаристві.

Музика була в пошані у вихованців гімназії та ліцею. Вона звучала під час маївок, які проводилися у травні. Місто Кременець розташоване у гарній місцевості – гори, ліси, луки, річка приваблювали учнів, і вони вирушали на маївку на цілий день. Серед інших забав звучала музика, пісні [8].

До Кременця з-за кордону прибували люди, які чули про місто, про гімназію, ліцей, і були зацікавлені атмосферою культури й освіти, яка запанувала тут на початку XIX століття. Це були музиканти, художники, танцюристи. Вони не лише давали уроки іноземних мов, малювання, музики, танцю, але й знайомили з культурою та побутом своєї батьківщини. Приблизно 1818 року в Кременці було організовано «Музичне товариство», душею якого був Ю. Джевецький. Марія Данілевичова писала у своїх наукових розвідках, що до Кременця приїжджали як до відомого осередку науки й культури [3, с. 274–283]. Проводилися концерти, які давали приїжджі артисти. Особливо часто їх організовували взимку. Юзеф Джевецький запросив Кароля Ліпінського, видатного скрипаля-віртуоза й композитора, який дав у Кременці два концерти. Концертувала у місті й сім'я Контських: батько Грегор і мати Анна, діти Кароль, який став скрипалем і композитором, донька Євгенія, яка стала співачкою і піаністкою, сини Антоній і Станіслав – піаністи та найславніший із них – скрипаль Аполінарій. А. Козерацький писав: «Виступала сім'я Контських: батьки, 16-річна донька Євгенія, найстарший син грав на скрипці і двоє малих хлопчиків, що грали на фортепіано, Аполінарій і Антоній» [4, с. 191].

У Кременці співала знаменита на той час Анжеліка Каталані – перше сопрано Європи. У 1819 році вона приїхала до Польщі, виступала перед публікою Варшави, мала великий успіх. «В той час для неї писав молодий ще Фредерік Шопен, якому співачка, вражена його талантом, подарувала золотий годинник із посвятою», – писав у своїх спогадах Козерацький [4, с. 193]. Юзеф Джевецький запросив Анжеліку Каталані до Кременця, і вона приїхала у 1823 році. А. Каталані володіла рідкісним голосом – колоритним сопрано надзвичайно великого діапазону. Таким же діапазоном у 2,5 октави володіла наша славетна Соломія Крушельницька [1]. А. Анджейовський в «Оповідях старого Детюка про Волинь» описав приїзд співачки та прийом, який їй влаштували кременчани. Над Іквою вона з'явилася на початку березня. Було багато снігу, який уже почав танути. Концерт відбувався у залі ліцею. Сходи ганку були покриті килимами. Під самим порогом розтопився лід і килим намок. Маршалок і Ю. Джевецький, що супроводжував А. Каталані, та князь Микола Сапега кинули на те місце свої пальта. І нічого в цьому не було надзвичайного, бо води на килимі було вже стільки, що не лише артистка, але й усі, хто прийшов, намочили б ноги. Концерт співачки пройшов з великим успіхом, кременчани влаштували бурхливі оплески співачці [2].

У колонній залі ліцею проводилися святкові бали та інші урочисті події. Музика постійно звучала в салонах місцевої знаті. Все це свідчить про те, на якому високому рівні було світське життя невеликого містечка Кременця завдяки Т. Чацькому.

У Кременці звучала також музика українського та польського народів, виконувалися релігійні обряди, зберігалися традиції, свідками яких були вихованці гімназії та ліцею. Про вплив культурної атмосфери Кременця на музичне виховання учнів можна робити висновки на основі життя і поглядів Юліуша Словацького. Юліуш народився в Кременці, у 20-літньому віці змушений був виїхати за кордон, але все життя зберігав любов до рідного краю. У Кременці Ю. Словацький вперше почув і на все життя полюбив українські і польські народні пісні, досягнув дух і національний характер пісенного фольклору свого краю. Про народну музику, почуту на батьківщині, Ю. Словацький не раз згадував у листах. Мешкаючи в Парижі, просив вислати «які-небудь «думки» з нотами до них» [5, с. 32]. Перебуваючи за кордоном, він писав матері про зустрічі із земляками: «Читали вірші, граємо на фортепіано, танцюємо мазурку, «часто беру на себе роль тапера»... В листах він постійно ділиться музичними враженнями та новинами: «грав знаменитий піаніст Шопен», «Шопен став чудово імпровізувати» [7, с. 7]. В Парижі Словацький

часто відвідував оперний театр. Із захопленням описував спектаклі, йому подобається гра піаністки, звертає увагу на музичні вечори в Римі у віолончеліста Олександра Потоцького, де за участю відомого польського скрипаля Ванського Яна Непомуцена звучала квартетна музика.

У формуванні музичних інтересів Юліуша велика роль належала його матері Саломеї Словацькій-Бекю, жінці освіченій, яка сама гарно співала та грала на роялі. Можливо, вона й навчила сина в дитинстві музики. До послуг Юліуша була гарна нотна бібліотека. Значний вплив на формування естетичних смаків Ю. Словацького мала також музична атмосфера Кременця, куди він щорічно приїжджав на канікули до матері, коли навчався у Вільно, а перед від'їздом із батьківщини провів тут останні півроку. У схожій музичній атмосфері сім'ї виховувалася більшість учнів ліцею. Тому це потім відображалось у їхніх спогадах про лицей та його бурхливе життя: «Зейдліц малював прекрасні красиви, Лавіус лише одні квіти. Белліні був славним гравцем у шахи. Кастеллі, Мілло – добрі гітаристи, вчили французької і італійської мов. Акерман, що приїхав з Дрездена, вчив усьому: не було такої науки, якої б він не знав. Грабовський, добрий фортепіаніст; за ним Худоба, Лемох, Шейт. Лахуре грав гарно на арфі, сам їх робив і продавав часом по двісті дукатів. Важко полічити всіх кременецьких артистів; у багатьох будинках можна було чути прекрасні квартети, особливо коли зі Львова приїхав відомий тоді скрипаль Сервачинський, який дав кілька концертів для скрипки» [7, с. 17].

Ф. Ковальський згадує також про концертні вечори С. Грабовського: «Станіслав Грабовський, найкращий у Кременці піаніст, часто проводив у себе концертні вечори, створював квартети, у яких приму завжди виконував Бендзінський, секунду – Чарнецький, альт – Вайончек, а віолончель – Сандо. Станіслав Грабовський – вихованець Відня, навчав музики дітей заможних волинян. Мешкав у Конюхах на Волині, потім – у Кременці. Після 1830 року переїхав до Житомира, де заклав знаменитий музичний магазин, відомий на всю Волинь» [8, с. 108].

Таким чином, у світлі духовно-просвітницької концепції у Волинській гімназії та лицейі здійснювалося музичне виховання, яке було спрямоване на музичну освіту, розвиток музичних здібностей учнів та умінь вести світське життя.

Високий професійний рівень викладання музики у Волинській гімназії, а згодом лицейі, тісні контакти із західноєвропейською культурою, постійне прагнення до розширення музичного впливу лицейі, передача музичної педагогіки до рук професійно підготовлених музикантів – все це свідчить про те, що Волинський лицей був осередком широкого музичного просвітництва в Україні в перші десятиріччя XIX століття. Традиції, закладені лицейом, знайшли своє продовження і розвиток в українській музичній культурі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бовсунівська Н. М. Розвиток шкільної музичної освіти на Волині (кінець XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Бовсунівська Наталія Миколаївна. – Житомир, 2004. – 231 с.
2. Andrzejowski A. Ramoty starego Detiuka o Wołyniu / A. Andrzejowski. – Wilno, 1861. – Т. 4. – 186 s.
3. Danilewiczowa M. Testament naukowy dawnego liceum Krczemienieckiego / M. Danilewiczowa // Jycie Krczemienieckie. – 1938. – № 12. – S. 274–283.
4. Kozieradzki A. Wspomnienia z lat szkolnych 1820–1831 / Aleksander Kozieradzki. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1962. – 280 s.
5. Kremieniec. Ateny Juliusza Slowackiego / [pod red. S. Makowskiego]. – Warszawa, 2004. – 588 s.
6. Kula E. Karol Witte (1814–1878). Sylwetka opracowana na podstawie materiałów archiwum rodzinnego Korzeniowskich w zbiorach Biblioteki PAU i PAN w Krakowie / E. Kula // Studia Pedagogiczne Akademii Świętokrzyskiej / [pod red. W. Firleja, S. Majewskiego, M. Rusieckiego]. – Kielce, 2005. – Т. 15. – S. 245–253.
7. W kregu bliskich poetu. Listy rodziny Juliusza Slowackiego. Ourac. S. Makowski i Z. Sudolski / [pod red E. Sawrymowicza]. – Warszawa, 1960. – 7 s.
8. Wspomnienia (1819–1823). Pamiętniki Franciszka Kowalskiego. – Kijów : Nakładem księgarni Leona Idzikowskiego, 1912. – 432 s.